

РОЗДІЛ 7

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373.46:34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-1.46>

ЛАТИНСЬКА РЕЛІГІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД

LATIN RELIGIOUS TERMINOLOGY: STRUCTURAL APPROACH

Микитка М.-Д.Ю.,

orcid.org/0000-0002-2734-8272

аспірант кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Релігійна термінологія латинської мови як ієрархічно структурована незамкнута система, що функціонує в межах семантичного поля сакральності, пройшла довгий і складний процес становлення, сформувавшись у IV ст. на основі перекладу книг Святого Письма з гебрійської мови та старогрецької мови Ієроніма, релігійно-теологічних праць отців церкви, ітинерарій до святих місць, праць християнських письменників того часу Лактанія та Августина.

Питання становлення системи релігійних термінів у латинській мові ще не висвітлювалося у вітчизняному мовознавстві, що зумовлює наукову новизну пропонованого дослідження. У дослідженні процесу формування релігійної термінології латинської мови (далі – РТЛМ) проблема термінотворення є актуальною з погляду структурно-семантичних і лексико-граматичних особливостей.

Матеріалом дослідження послуговували твори християнських авторів IV ст. «Сповідь» Аврелія Августина та «Паломництво Етерії до святих місць» анонімного автора.

У пропонованій статті висвітлюються основні аспекти структурно-семантичної організації релігійної терміносистеми латинської мови. У ході дослідження розглянуто однослівні терміни, що функціонують у межах РТЛМ.

З допомогою структурно-семантичного аналізу виявлено основні шляхи та способи творення релігійних термінолексем. Зазначено, що найбільш поширеним способом термінотворення є деривація, а саме суфіксальний словотвір. Подано перелік найбільш продуктивних/непродуктивних суфіксів.

Окрім деривації, у релігійній термінології відзначається тенденція до семантичного термінотворення, основними ознаками якого є надання загальноновживаним словам нових чітких дефініцій, завдяки чому відбувається спеціалізація значень і термінологізація цих лексем.

За морфологічною ознакою найбільшу частку термінів становлять іменники та дієслова, менш продуктивними є прикметники та прислівники.

Особливу увагу в статті звернено на закономірності утворення складних термінів-комполітів, визначено та проаналізовано найпродуктивніші моделі та структурні елементи. Етимологічний аналіз засвідчує, що поряд із власномовними складними термінами в РТЛМ функціонують композити, утворені за участі запозичених грецьких терміноелементів.

Ключові слова: релігійна терміносистема латинської мови, термінолексема, прості терміни, деривація, семантичне термінотворення, спеціалізація значень, терміни-комполіти.

Having formed in the IV century, the religious terminology of Latin language as a hierarchically structured, closed system, which has been functioning within the semantic field of sacredness, has undergone a long and complicated process of formation. It was originated on the translation basis of the Holy Scriptures from the Hebrew language and the ancient Greek language of Jerome, religious and theological works of the fathers of the church, itineraries to the holy places, the works of Christian writers of that time Lactanius and Augustine.

The scientific novelty of the proposed study is determined by the fact that the formation of the religious terms system in Latin language has not been yet discovered in domestic linguistics. The problem of term formation in the field of the religious terminology of Latin is attracting considerable interest due to its structural-semantic and lexical-grammatical features.

The primary source of the research were works of Christian authors of the IV century – “Confession” by Aurelius Augustine and “Pilgrimage of Etheria to the Holy Places” by an anonymous author.

This paper is an overview of the main aspects of the structural and semantic organization of the religious term system in Latin language. Mainly, the one-word terms that operate within religious terminology are described.

Structural-semantic analysis revealed the basic ways of creation of religious terminology. It is noted that the most common method of term formation is derivation, namely, suffix word formation. Besides, the most productive/unproductive suffixes are listed.

Except derivation, there is a tendency towards semantic term formation in religious terminology, the main features of which are to provide the common words with new clear definitions, which makes them terminologize and specialize in meaning.

It is important to note that morphologically, the majority of terms are nouns and verbs; adjectives and adverbs, on the contrary, are less productive.

Particular attention in the article is devoted to the regularities of complex terms-composites formation. In this context, we tried to identify and analyze the most productive models and structural elements.

Etymological analysis showed that, in addition to own Latin complex terms, there are some composites formed with the participation of borrowed Greek term elements.

Key words: Latin religious terminology, terminolexeme, simple term, complex term, derivation, semantic term formation, specialization of meanings.

Постановка проблеми. Висвітлення процесу становлення системи термінів неможливе без виявлення основних способів і методів побудови її інгредієнтів [13, с. 108], тому одним із найважливіших завдань у дослідженні закономірностей формування термінології лінгвісти вважають вивчення словотвірних процесів, що сприяють термінологізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання термінології були об'єктом дослідження таких науковців, як Л. Томіленко, Р. Дудок, В. Лейчик, О. Пономарів, Т. Панько, А. Барандєєв, О. Крижко, Є. Жерновеї, О. Петрина, І. Ворона, Р. Стацюк та ін.

Способи термінотворення в окремих терміносистемах української та англійської мов проаналізовано в працях Л. Азарової, Н. Кудиної, М. Процик, М. Саламахи, Я. Мар'яно, Ю. Завгороднева, О. Дуди та ін.

Певні напрацювання в дослідженні словотвірного потенціалу термінів є й у латинській мові. Зокрема, словотвір на матеріалі латинської риторичної термінології розглянуто в праці Х. Бабяк, аналіз термінів-комполітів на матеріалі юридичної термінології здійснили О. Пилипів і Х. Вітрів, композитні характеристики латинської мови досліджувала Р. Оліщук.

Постановка завдання. Мета статті – установити особливості творення релігійних терміноодиниць (далі – РТО) та виявити їх основні структурні типи.

Поставлена мета передбачає розв'язок таких завдань: 1) виокремити основні структурні типи РТО; 2) з'ясувати шляхи та джерела формування РТО; 3) описати структурні моделі досліджуваних терміноодиниць; 3) здійснити класифікацію РТО з погляду формальної структури.

Виклад основного матеріалу. За змістом терміни належать до певної галузі науки, проте водночас вони є елементами мови й підлягають вивченню у відповідній галузі мовознавства [3, с. 230]. У лінгвістиці існує чимало спроб визначення терміна, проте науковці досі не мають єдиної думки щодо його дефініції. Різноманіття дефініцій поняття «термін» насамперед пояснюється відсутністю чітко визначених його характерних ознак, у результаті чого кожен науковець розуміє це явище по-своєму [18, с. 113].

Деякі мовознавці взагалі заперечують можливість чіткого визначення терміна. Наприклад, В. Лейчик вважає, що створення загальнозначного визначення терміна є неможливим, оскільки термін є належністю та об'єктом низки наук, кожна з яких прагне виділити в терміні ознаки, вагомі з її погляду [11, с. 135–144].

Вичерпну дефініцію терміна, на наш погляд, пропонує О. Пономарів: «Термін – це одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам» [16, с. 91].

Релігійними термінами вважаємо слова чи словосполучення, що є найменуваннями понять, явищ, предметів чи дій у сфері релігії. У загальній системі літературної латини ця лексика посідає важливе місце, оскільки утворює своєрідний і порівняно великий за кількістю тематичний розряд слів, що визначається як релігійна термінологія.

Уважається, що базою утворення термінів зазвичай є іменники, проте, на думку Р. Дудка, таке твердження є сумнівним, адже «основою для утворення терміна можуть слугувати прикметники, дієслова та інші граматичні класи слів» [6, с. 10].

Дослідження РТЛМ показало, що, крім іменників, у цій сфері зустрічаємо терміни, виражені дієсловами: *orare* (Conf, I, 19) – молитись; *ieiunare* (Per. Aeth. XXVII, 1) – постити; *baptizare* (Conf, I, 11) – хрестити; *exorcizare* (Per. Aeth. XLVI, 1) – виганяти бісів; *credere* (Conf, I, 1) – увірувати; *confiteri* (Conf, III, 6, 11) – сповідатись; *peccare* (Conf, IV, 12) – грішити; *vigilare* (Per. Aeth. XXXVII, 9) – здійснювати чужання; *deprecari* (Conf, IX, 4) – молитись; *psallere* (Conf, I, 7) – співати псалми та ін.; прикметниками: *sanctus* (Conf, III, 10) – святий; *spiritalis* (Conf XIII, 2) – духовний; *corporalis* (Conf, XIII, 2) – тілесний; *insatiabilis* (Conf, I, 12) – ненаситний; *inimicus* (Conf, II, 9) – ворожий; *incorruptibilis* (Conf, III, 1) – нетлінний та ін.; прислівниками: *spiritaliter* (Conf, VI, 4) – духовно; *misericorditer* (Conf, I, 10) – милосердно; *vigilanter* (Conf, I, 2) – пильно; *innocenter* (Conf, II, 6) – невинно; *veraciter* (Conf, II, 2) – істинно; *miserabiliter* (Conf, III, 1) – нещасно; *sinceriter*

(Conf, III, 2) – щиро; *fidenter* (Conf, XI, 9) – з вірою; *immortaliter* (Conf, III, 2) – безсмертно; *patienter* (Conf, X, 33) – терпеливо та ін.

Проаналізувавши матеріал спеціальних релігійних понять, уважаємо за доцільне виокремити три групи різних за структурою термінів, а саме: прості (непохідні), похідні (деривативні) та складні терміни (композиції).

Прості (непохідні) терміни – це номінації, коренева морфема яких співпадає з формою слова: *dominus* (Conf, IV, 5) – Господь; *vita* (Conf, VI, 11) – життя; *timor* (Conf, II, 6) – страх; *poena* (Conf, VII, 3) – кара; *bonum* (Conf, VI, 16) – добро; *corpus* (Conf, VI, 8) – тіло; *anima* (Conf, III, 6,8,11) – душа; *caelum* (Conf, IV, 3) – небо; *culpa* (Conf, III, 3) – провина; *salus* (Conf, VI, 2) – спасіння; *cruce* (Conf, VII, 9) – хрест; *ira* (Conf, II, 6) – гнів та ін.

До простих термінів зараховуємо також номінації, які в мовознавстві мають назву номенів і володіють посиленою денотативністю й конвенційністю [9, с. 8]. І. Ворона зараховує їх до найнижчого шару термінологічної лексики, що є проміжною ланкою між терміном і власною назвою [5, с. 15]. Номени здебільшого зустрічаються в «Паломництві Етерії» та представлені запозиченнями з гебрійської мови: *Matheus* (Per. Aeth., XXXIII, 2) – Матвій; *Ioseph* (Per. Aeth., VII, 9) – Йосиф; *Salomon* (Per. Aeth., XXXVII, 3) – Соломон; *Moyses* (Per. Aeth., V, 3) – Мойсей; *Sina* (Per. Aeth., III, 1) – Синай; *Hierusalem* (Per. Aeth., XXV, 6) – Єрусалим; *Bethleem* (Per. Aeth., XXV, 8) – Вифлеєм; *Golgotha* (Per. Aeth., XXV, 6) – Голгофа та ін. Такі імена є прецедентними, тому що вони є засобом накопичення і трансляції духовних цінностей [17, с. 62].

Термінологічна лексика є частиною загального словникового складу мови, тому на ній також позначається дія всіх законів мови, зокрема й словотвірних. Для нових об'єктів номінації використовують наявні в мові способи словотворення, лексичні ресурси національної мови, лексику інших мов [19, с. 83].

Похідні терміни становлять значно більшу частку в досліджуваній термінології. Одним із найпродуктивніших способів їх словотворення є **морфологічний**, або **деривація**. За визначенням О. Ахманової, деривацією називається творення нових слів за допомогою афіксів згідно зі словотвірними моделями, властивими для цієї мови [2, с. 129].

Одним із головних засобів поповнення РТЛМ є суфіксальний словотвір, який полягає в безпосередньому приєднанні суфікса до твірної основи, рідше за допомогою інтерфіксів. Найактивнішу

участь у такому термінотворенні беруть іменники, що утворюються від твірних основ дієслів, прикметників, дієприкметників.

Значна кількість віддієслівних іменників у РТЛМ утворилася за допомогою партиципiального суфікса **-entia (-ntia)**, який приєднувався до дієслівних інфектних основ, і за підтримки відповідних активних дієприкметників з його допомогою утворювалися іменники на позначення абстрактних релігійних понять: *invidentia* (Conf, II, 6) – заздрість; *paenitentia* (Conf, VIII, 3) – покаєння; *conscientia* (Conf, IV, 9; V, 6) – совість; *indulgentia* (Conf, IV, 3) – терпеливість та ін.

Суфікс **-ia** приєднувався здебільшого до основ прикметників та утворював іменники зі значенням властивості: *ignavia* (Conf, II, 6) – лінощі; *insania* (Conf, VII, 14) – божевілья; *molestia* (Conf, IV, 8) – смуток; *superbia* (Conf, V, 3,5,10) – гордість; *miseria* (Conf, VI, 1,6,16) – нещастя та ін.

Високу продуктивність у релігійній термінології виявляє суфікс **-tas**, який, приєднуючись до основ прикметників, утворював велику за обсягом групу іменників на позначення абстрактних релігійних понять: *vitiositas* (Conf, IV, 15) – гріховність; *humilitas* (Conf, VIII, 2) – смиренність; *divinitas* (Conf, VII, 17, 18) – Божественність; *humanitas* (Conf, I, 1) – людськість; *mortalitas* (Conf, I, 1; II, 2) – смертність; *tranquillitas* (Conf, II, 2) – спокій; *potestas* (Conf, VI, 10; VII, 2) – могутність; *pietas* (Conf, VI, 1,2) – побожність; *aequitas* (Conf, II, 6) – справедливість; *aviditas* (Conf, VI, 11) – жадібність; *animositas* (Conf, II, 3) – честолюбність; *castitas* (Conf, II, 7) – чистота; *lenitas* (Conf, V, 2) – лагідність; *unitas* (Conf, I, 20) – Єдинство; *prosperitas* (Conf, X, 28) – благополуччя та ін.

Суфікс **-tudo** перебував у структурно-семантичних відношеннях із суфіксом **-tas** і вже в класичній латині був малопродуктивним [20, с. 158]. В Августина зустрічаємо лексеми *pulchritudo* (Conf, VI, 16; VII, 17) – краса; *celsitudo* (Conf, II, 6) – велич; *maestitudo* (Conf, IX, 12) – смуток.

Продуктивним був суфікс **-tio**, який приєднуючись до основ дієслів, утворював деривати, що вказують на дію: *praedicatio* (Per. Aeth. XXV, 1) – проповідь; *deprecatio* (Conf, I, 15) – благання; *oratio* (Conf, III, 11) – молитва; *benedictio* (Per. Aeth. X, 7) – благословення; *divinatio* (Conf, IV, 3; VII, 6) – віщування; *oblatio* (Conf, V, 9) – пожертвування; *operatio* (Per. Aeth. XXIV, 7) – служба; *lectio* (Per. Aeth. XI, 3) – читання; *purgatio* (Conf, VI, 2) – очищення; *commemoratio* (Per. Aeth. XXIV, 9) – поминання; *peregrinatio* (Per. Aeth.) – паломництво та ін.

Окремо хочемо звернути увагу на іменник *fornicatio* (Conf, I, 13; II, 2) – розпуста, який утворений з допомогою цього ж суфікса, проте від основи іменника *fornix* – розпусник.

Суфікс **-tor (-sor)**, що є індоєвропейського походження, використовувався для позначення назв діючої особи і здобув певну продуктивність для агентних імен у різних терміносистемах за моделлю *основа інфекта + суфікс* [3, с. 231]: *creator* (Conf, VI, 4)/*operator* (Conf, X, 34)/*conditor* (Conf, IV, 10) – Творець; *ordinator* (Conf, IV, 3) – Організатор; *sacrificator* (Conf, X, 34) – той, хто приносить жертву; *salvator* (Conf, III, 4) – Спаситель; *consolator* (Conf, V, 5) – Утішитель; *ditator* (Conf, V, 5) – Збагачувач; *rector* (Conf, III, 8) – Цар; *redemptor* (Conf, VIII, 6) – Визволитель; *peccator* (Conf, V, 10, 13) – грішник; *deceptor* (Conf, VI, 3) – обманщик; *praedicator* (Conf, VI, 2) – проповідник; *sectator* (Conf, X, 34) – послідовник, шукач.

Порівняно невелику продуктивність виявляє суфікс **-ium**, за допомогою якого творяться РТО на позначення дій чи станів: *odium* (Conf, IV, 8) – ненависть; *gaudium* (Conf, IV, 5, 16; VI, 6) – радість; *vitium* (Conf, II, 3, 6) – гріх; *ieiunium* (Per. Aeth. XXVIII, 3) – піст; *ministerium* (Conf, I, 1) – служіння та ін.

Суфікс **-itia** приєднувався до прикметникових основ та утворював групу іменників на позначення почуттів і морально-етичних понять: *maestitia* (Conf, III, 11) – смуток; *malitia* (Conf, II, 4; VII, 3) – злоба; *avaritia* (Conf, II, 6; III, 8) – жадібність; *puccitia* (Conf, II, 3) – сором'язливість; *iustitia* (Conf, III, 7; V, 3) – справедливість; *amicitia* (Conf, IV, 4, 6) – приязнь; *stultitia* (Conf, II, 6; V, 6) – глупота; *laetitia* (Conf, IV, 8; VI, 1) – радість; *tristitia* (Conf, II, 6) – сум.

У досліджуваному матеріалі зафіксовано невелику кількість іменників із суфіксом **-or**, який приєднувався до основ дієслів на *-ere*: *maeror* (Conf, IX, 11) – горе; *dolor* (Conf, IV, 5, 8, 9, 15) – біль; *horror* (Conf, VII, 10) – побожний страх; *tremor* (Conf, II, 3) – трепет; *timor* (Conf, VI, 10) – страх; *ardor* (Conf, IV, 2) – пристрасть; *puccor* (Conf, III, 3) – сором; *candor* (Conf, III, 1) – чистота; *tumor* (Conf, VII, 18) – гординя.

Поодинокими в досліджуваній вибірці є деривати, утворені з допомогою суфіксів **-mentum**: *temptamentum* (Conf, VI, 3) – спокуса; *sacramentum* (Conf, VIII, 2) – таїнство; **-atus**: *caelibatus* (Conf, VI, 3) – безшлюбність; *cruciatatus* (Conf, I, 14) – мука, страждання; **-ina**: *disciplina* (Conf, VI, 6) – суворість; **-cul**: *miraculum* (Conf, X, 35) – чудо.

Цікавим, на наш погляд, є суфікс давньогрецького походження **-issa**, з допомогою якого від

форми іменника чоловічого роду утворені іменники жіночого роду: *diaconissa* (Per. Aeth. XXIII, 3) < *diacon* – церковна служителька; *prophetissa* (Per. Aeth. XXVI) < *propheta* – пророчиця.

Префіксальний спосіб термінотворення, як відомо, поступається суфіксальному й в РТЛМ обмежений невеликою кількістю номінацій, серед яких зустрічаються такі префікси: **in-**: *intemperantia* (Conf, IV, 1) – нестриманість; *impietas* (Conf, III, 12) – безбожність; *incorruptibilis* (Conf, VIII, 1) – нетлінний; *infirmi* (Conf, VII, 19) – слабодухі; *immortalis* (Conf, X, 42) – безсмертний; *innocens* (Conf, I, 7) – невинний; *immortalitas* (Conf, VII, 18) – безсмертя; *infelicitas* (Conf, III, 4) – нещастя; *infirmitas* (Conf, X, 35) – безсилля; **prae- (pro-)**: *praedico* (Conf, VII, 19) – провіщати; *praenuntio* (Conf, V, 3) – провіщати; **re-**: *resurgere* (Conf, IX, 4) – воскреснути; **ex-**: *excusare* (Conf, V, 10) – виправдовувати; *exurgere* (Conf, VIII, 5) – воскреснути; **archi-**: *archidiaconus* (Per. Aeth. XXIX, 3) – архідиякон; **ad-**: *acclinare* (Per. Aeth. XXXVII, 2) – схилитись; **ob-**: *obsecro* (Conf, XI, 22) – благати.

Префіксально-суфіксальний спосіб термінотворення. Відомо, що до префіксально-суфіксальних належать іменники, які утворюються одночасним приєднанням до твірної основи префікса й суфікса, а також ті субстантиви, що формуються на основі прийменниково-іменникових сполучень, у яких прийменники функціонують як префікси й реалізують свої словотворчі можливості разом із суфіксами [19, с. 94].

Серед термінів досліджуваної вибірки засвідчено модель **in- + S + -ia**: *iniuria* (Conf, III, 8) < *in- + ius, iuris + -ia* – несправедливість.

Похідними термінами також вважаємо такі, які утворились **морфолого-синтаксичним способом термінотворення**, або шляхом **конверсії**.

Конверсія, або непряма деривація полягає у виникненні нового слова внаслідок переходу слова чи певної його форми з однієї частини мови в іншу (субстантивізація, адвербіалізація, ад'єктивізація тощо) [8, с. 9]. Найпоширенішим способом такого словотворення є субстантивізація, тобто перехід різних частин мови в іменники. Характеризуючи терміни, утворені за цим типом, ми виділили такі моделі:

1. Прикметник – іменник (**модель S<Adj**): *fideles* (Conf, IV, 15) – вірні; *mortales* (Conf, II, 2) – смертні; *turpes* (Conf, II, 3) – безчесники; *superbi* (Conf, I, 1) – горді; *humiles* (Conf, VII, 9) – покірні; *infirmi* (Conf, VII, 19) – слабодухі; *impius* (Conf, X, 22) – безбожники; *lucernare* (Per. Aeth., XXV, 4) – вечірня.

2. Дієприкметник – іменник (**модель S<Part**): *Paralipomenon* (Per. Aeth. XLVIII, 2) – Параліпомен; *praedicans* (Conf, I, 1) – проповідник; *monazontes* (Per. Aeth. XXIV, 1) – монахи; *invenientes* (Conf, I, 1) – шукачі Господа; *affigentes* (Conf, VIII, 6) – новонавернені.

3. Числівник – іменник (**модель S<Num**): *quadragesima* (Per. Aeth. XXVII, 1) – Чотиридесятниця (Великий піст); *quingagesima* (Per. Aeth. XXV, 6) – П'ятидесятниця.

Становлення РТЛМ супроводжувалося процесом термінологізації загальноновживаної мови, оскільки «науки, які виникають, широко використовують загальну лексику для утворення своїх терміносистем» [7, с. 180]. На думку А. Барандеєва, «характер співвідношення й взаємодії спеціальної та загальнолітературної лексики зумовлений специфікою функціонування загальноновживаної лексики в конкретну епоху, що супроводжується різним ступенем її термінологізації» [4, с. 26]. Одним зі способів переходу загальноновживаної лексики в межах певної терміносистеми є **семантичний спосіб термінотворення**.

За твердженням Т. Панько, «такий термінотвір відрізняється від інших способів творення термінів тим, що в результаті його відбувається збагачення семантичної структури вже наявних у мові лексичних одиниць, причім наявна відмінність між семантичним словотворенням і семантичним термінотворенням. Семантичне термінотворення – це «підведення» під загальноновживане слово чіткої дефініції, семантичне словотворення – поступова зміна значення слова» [13, с. 110].

Проаналізувавши досліджувану вибірку, ми виявили, що загальноновживані слова, закріплюючись у межах релігійної терміносистеми, набувають цілком нового лексичного значення: лексема *ecclesia* (Per. Aeth. III, 5) – народні збори > церква; *temptatio* (Per. Aeth. XXXVI, 1) – випробування > спокуса; *basilica* (Per. Aeth. XXIV, 8) – царський дім > базиліка; *absida* (Per. Aeth. XLVI, 5) – склепіння > абсида, хори; *memoria* (Per. Aeth. XIII, 1) – пам'ять > могила; *cathedra* (Per. Aeth. XXXVII, 1) – сидіння, стілець > єпископська катедра; *martyrium* (Per. Aeth. XIX, 4) – доказ > гробниця; *presbyter* (Per. Aeth. XXIV, 8) – старець > пресвітер; *laicus* (Per. Aeth. XXIV, 1) – простолюдин > мирянин; *episcopus* (Per. Aeth. XXIV, 2) – наглядач > єпископ.

Погоджуємося з думкою І. Ворони, що «особливістю церковно-релігійних термінів порівняно з термінами загалом є те, що вони поєднують у собі властивості терміна й загальноновживаного слова. Досить часто поряд із номіна-

ціями, які ми зараховуємо до термінів, перебувають загальноновживані слова, наділені релігійним значенням» [5, с. 14].

У результаті спеціалізації семантики в церковній латині загальноновживане слово вживається, набуваючи нових значенневих відтінків. Наприклад, лексема *dominus* (Conf, IV, 5) – «господар, хазяїн» набуває релігійного значення «Господь»; лексему *serpens* – «змія» (Conf, VI, 12) у Августина зустрічаємо у значенні «змій спокуси»; *symbolum* (Per. Aeth. XLVI, 3) – «знак» спеціалізує значення «символ сповідання і віри, знамення»; *virgo* (Conf, VII, 8) – «дівчина» в релігійному значенні «Діва» (Марія); *discipulus* (XXXIX, 5) – «учень» у релігійній латині спеціалізувало значення «учень Христа, послідовник»; *euangelium* (Per. Aeth. XXIX, 4) – «добра звістка» > Євангеліє; *epistola* (Per. Aeth. XIX, 8) – лист > послання; *misterium* (Per. Aeth. XLVII, 2) – «таємниця» > таїнство; *neofitus* (Per. Aeth. XLVII, 2) – «новонавернений» > навернений у християнську віру; *orare* (Per. Aeth. XXIV, 6) – «говорити» > молитися; похідне від нього *oratio* (Conf, III, 11) – «промова» > молитва; *sermones* (Conf, VI, 4) – «розмови» набуває релігійного значення «проповіді»; *lavacrum* (Conf, I, 11) – «купання» > хрещення; *baptizare* (Per. Aeth. XV, 1) – «занурювати у воду» > хрестити; *exorcizare* (Per. Aeth. XLVI, 1) – «заклинати» > виганяти бісів; *propheta* (Per. Aeth. XVI, 1) – «віщун» > пророк; *diacon* (Per. Aeth. X, 3) – «слуга» > диякон; *clerus* (Per. Aeth. XXIV, 2) – «жереб» > клір; *antiphonae* (Per. Aeth. XXIV, 1) – «той, що звучить у відповідь» > антифон; *psalmus* (Per. Aeth. XXIV, 11) – «спів» > псалом; *angelus* (Conf, VII, 3, 5) – «вісник» > ангел; *monachus* (Per. Aeth. III, 1) – «самітник» > монах.

Складні терміни (композиції). Композитами (від лат. *compositus* – складний) прийнято вважати лексичні одиниці, які в процесі еволюції мови створили систему вторинної номінації з особливим структурно-семантичним статусом, складаються з двох або декількох повнозначних елементів, характеризуються єдністю значень і співвіднесеністю в лексико-граматичній системі з тією чи іншою частиною мови [1, с. 31].

Н. Кудина під складним терміном розуміє двокомпонентний термін, цілісно оформлений, утворений складанням або переосмисленням загальноновживаного складного слова, запозичений з іншої терміносистеми або ж індивідуально створений з елементів класичних мов [10, с. 47].

Характеризуючи композиції, важливим завданням є виділити головні словотвірні моделі, оскільки

модель утвореного композита вказує на те, які конструкти словосполучення наведені в складному слові, а також на те, які додаткові засоби використовують для його утворення [15, с. 204].

За способом і характером сполучення основ терміни-композити, які функціонують в РТЛМ, можна поділити на два типи: деривати зі сполучним голосним (інтерфіксом) і складні номінації, утворені безпосереднім примиканням двох основ (без інтерфікса).

Серед композитів, утворених з допомогою сполучного елемента, домінуючою є модель **Adj + V**: *magnificare* < прикм. Magnus і дієсл. facio (робити) (Conf, IX, 4) – прославляти; *beatificare* < прикм. beatus (щасливий) і дієсл. facio (робити) (Conf, XI, 1) – робити щасливим; *vivificare* < прикм. vivus і дієсл. facio (робити) (Conf, VI, 4) – оживляти; *vaniloquus* < прикм. vanus (пустий) і дієсл. loquor (говорити) (Conf, VIII, 10) – марномовний, брехливий; *mirificus* (Conf, X, 35) < прикм. mirus і дієсл. facio (робити) – чудесний, незвичайний; *benignus* (Conf, V, 13) < прикм. bonus і дієслово gigno (народжуватися) – добросердечний; модель **Adj + Adj** представлена одним іменником: *sacrosancta* < прикм. sacer і прикм. sanctus (Conf, VI, 5) – Святе Письмо.

На основі вище проаналізованих утворень можна стверджувати, що основним сполучним елементом між основами є інтерфікс -i, рідше зустрічається -o.

Деякі композити утворені поєднанням двох основ з інтерфіксом та ускладнені суфіксами. Найпродуктивнішою є модель **Agj + V**: *sacrilegium* < прикм. sacer (святий) і дієсл. lego (збирати) + суф. -ium (Conf, V, 10) – святотатство; *sacrificium* < прикм. sacer і дієсл. facio (робити) + суф. -ium (Conf, IV, 2,3) – жертвоприношення; *sanctificatio* < прикм. sanctus (святий) і дієсл. facio (робити) + суф. -tio (Conf, V, 3) – освячення; *homicidium* < ім. homo (людина) та дієсл. caedo (убивати) + суф. -ium (Conf, II, 5) – убивство.

Серед композитів, утворених методом примикання, засвідчено іменник *omnipotentia* < прикм. omnis, e (весь) та ім. potentia (сила) (Conf, II, 2) – Всемогутність (модель **Adj + S**). Першим компонентом таких утворень є лексеми в родовому (Gen. Sing.) або аблятивному (Abl. Sing.) відмінках.

Менш продуктивну групу становлять юкстапозити – складні номінації, утворені словоскладанням. Серед таких номінацій засвідчено модель **Adv + S**: *benevolentia* < присл. bene (добре) + ім. volentia (бажання) (Conf, IV, 9; VI, 7) – доброзичливість; *benedictio* < присл. bene (добре) + ім. dictio (промова) (Per. Aeth. X, 7) – благословення.

Певна кількість складних термінів утворюється за допомогою субстантивованих дієприкметників, які є другим компонентом, що є досить поширеним явищем у латинській мові. Виходячи зі структури другого компонента вказаних утворень, виділяють дві моделі: утворення з *participium praesentis activi* та *participium perfecti passivi* [12, с. 33].

Проте в досліджуваній вибірці прикладів такого термінотворення небагато. З погляду належності першого компонента до різних частин мови ми виділили такі моделі: **Adj + Part**: *omnipotens* < прикм. omnis, e (весь, всякий) і дієприкм. potens (могутній) (Conf, IV, 15) – Всемогутній; **Num + Part**: *unigenitus* < числ. unus, a, um (один) і дієприкм. genitus (народжений) (Conf, V, 3; V, 10) – Єдинородний; **Pron + Part**: *nullidebens* < займ. nullus, a, um (жоден, ніякий) і дієприкм. debens (той, що має борг) (Conf, I, 4) – той, що не має боргів.

Малопродуктивними в РТЛМ виявилися композити, утворені за моделями **Adv + V**: *beneficium* < присл. bene та дієсл. facio (робити) (Conf, VI, 10) – добродійність; *superstitio* < присл. super і дієсл. sisto (sto) (зводити, ставити) (Conf, IV, 4; VI, 7) – забобони; **Sgen + V**: *artifex* – ім. ars, artis (мистецтво) та дієслово facio (робити) (Conf, I, 6) – Творець.

Композити, які входять до складу РТЛМ, можуть бути як власномовні, так і запозичені. Продуктивність того чи іншого способу словотвору релігійних термінів латинської мови так чи інакше залежить від зовнішніх впливів, а саме важливу роль відіграють грецькі компоненти, які становлять певну частку у творенні композитів.

Отже, з погляду етимології розглядаємо такі структурні елементи й моделі складних термінів:

- **запозичення – запозичення**: **Praep + S**: *exodus* < присл. ἐξ (з, назовні) та ім. ὁ ὁδός (дорога) (Per. Aeth. V, 6) – Вихід; **Num + S**: *decalogum* < числ. δέκα (десять) та ім. ὁ λόγος (слово) (Conf, III, 8) – 10 заповідей (декалог); **приставка + V**: *Paralipomenon* < пара та дієсл. λείπω (залишати) (Per. Aeth.) – Параліпомен;

- **запозичення – запозичення + латинський суфікс**: **Adv + S**: *euangelium* < прися. εὖ (добре) та ім. ὁ ἄγγελος (вісник) + суф. -ium (Per. Aeth., XXIV, 10; Conf, VIII, 10) – Євангеліє; *eulogia* < присл. εὖ (добре) та ім. ὁ λόγος (слово) + суф. -ia (Per. Aeth. XV, 6) – благословення; **S + S**: *patriarchalis* < ім. ὁ πατήρ (батько) та ім. ἡ ἀρχή (влада) + суф. -alis (Per. Aeth. VIII, 3) – патріархальний; **V + V**: *blasphemia* < дієсл. βλάπτω (кидати) та дієсл. φημί (говорити) + суф. -ia (Conf, IV, 16) – богохульство.

Висновки. Отже, аналіз РТЛМ з погляду термінотворення дає змогу стверджувати, що структура латинських однослівних РТО представлена простими, похідними та складними номінаціями. Серед похідних термінів найбільшу частку становлять утворення з допомогою деривації.

Специфічною рисою досліджуваної терміносистеми варто назвати схильність до семан-

тичного термінотворення, що характеризується спеціалізацією значень і термінологізацією загальнонавчальної лексики. Терміни-композиції в РТЛМ не є продуктивними.

Перспективою подальшого дослідження цього напрямку вважаємо аналіз термінологічних словосполучень, що становлять вагому частку досліджуваної термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азарова Л.Є. Складні слова в українській мові. Вінниця : Універсам-Вінниця, 2000. 222 с.
2. Ахманова О.С. Словник лінгвістичних термінів. 5-те вид. Москва : Книжковий дім «Ліброком», 2010. 576 с.
3. Бабяк Х. Суфіксальний словотвір в іменниковій риторичній термінології Цицерона. *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 230–235.
4. Барандеев А.В. Основы научной терминологии : учебное пособие. Москва, 1993. 92 с.
5. Ворона І.І. Характеристика української церковно-релігійної термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2016. Т. 1. № 23. С. 14–16.
6. Дудок Р.І. Лексико-семантичні параметри англійських фахових терміносистем (на матеріалі гуманітарних текстів). Львів : Світ, 2008. 304 с.
7. Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 358 с.
8. Жерновой Є.Г. Релігійна термінологія сучасної французької мови : генеза, семантика, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2003. 20 с.
9. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание. Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1991. 155 с.
10. Кудина Н.Г. Композитні характеристики складного терміна (на матеріалі сучасної англійської лісотехнічної літератури). *Іноземна філологія*. 1976. Вип. 42. С. 47–50.
11. Лейчик В.М. Термин и его определение. *Терминоведение и терминография в индоевропейских языках*. Владивосток : ДВО АН СССР, 1987. С. 135–144.
12. Оліщук Р.Л. Складні слова з дієприкметниковим компонентом (у другій частині) в латинській мові. *Іноземна філологія*. 1988. Вип. 91. С. 33–40.
13. Пасько Т.І. Від терміна до системи. Львів : Вид-во при Львівс. ун-ту «Вища школа», 1979. 148 с.
14. Петрина О.С. Формування та функціонування англійських та українських терміносистем банківської справи : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Львів, 2016. 202 с.
15. Пилипів О., Вітрів Х. Характеристика латинських юридичних термінів-композицій. *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 203–207.
16. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української літературної мови. Тернопіль, 2000. 276 с.
17. Решетняк О. До питання функціонування біблійних символів з онімним компонентом як вербалізаторів концепту гріх в українській лінгвокультурі. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології* : збірник наукових праць. Слов'янськ, 2018. Вип. 7. С. 61–66.
18. Стацюк Р.В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Т. 2. № 5. С. 112–116.
19. Томіленко Л.М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
20. Maurouzeau J. Notes sur la fixation du latin classique. II. Le vocabulaire. *Memoires de la Societe de linguistique de Paris*. Paris : Champion, 1914. P. 146–162.